

УДК 37.013.42

асистент кафедри соціальної педагогіки Махоткіна Л. Б.

Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка**ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ-СИРИТ**

Анотація. У статті на основі аналізу наукових джерел, нормативно-правових актів автор розкриває зміст педагогічного супроводу дітей-сиріт, що може здійснюватися в закладах державної опіки.

Ключові слова: дитина-сирота, педагогічний супровід, підтримка, технологія, взаємодія.

Анотація. В статье на основе анализа научных источников, нормативно-правовых актов автор раскрывает содержание педагогического сопровождения детей-сирот, который может осуществляться в учреждениях государственной опеки.

Ключевые слова: сирота, педагогическое сопровождение, поддержка, технология, взаимодействие.

Annotation. In the article on the basis of the analysis of scientific sources, normative and law acts the author reveals the content of pedagogic guidance orphan children, that may be realized in state trusteeship institutions.

Key words: orphan child, pedagogic guidance, support, technology, interaction.

Вступ. Сучасний етап розвитку України засвідчує необхідність побудови таких суспільних відносин, у межах яких найвищою цінністю суспільства має стати індивід, його права та потреби. Як відомо, найвищою цінністю і багатством кожної країни є діти, тому варто звернути увагу на забезпечення їхніх прав та потреб, і особливо найбільш вразливої категорії – дітей, які залишилися без батьків, стали сиротами, унаслідок чого потрапили до закладів державної опіки. Реалізувати даний напрям, з нашої точки зору, можливо завдяки організації їх педагогічному супроводу.

Ґрунтовний аналіз сучасних наукових досліджень педагогічного, психологічного спрямування показав, що наразі спостерігається серйозний науковий інтерес до проблематики супроводу, свідченням чому є ряд наукових розвідок, присвячених різноманітним аспектам проблеми супроводу. Так, досліджено супровід студентів-інвалідів (Т.Гребенюк), соціально-психологічний супровід академічної групи (Л.Власенко), психологічний супровід дітей з вадами психофізичного розвитку (Л.Гречко), педагогічний супровід формування ціннісних орієнтацій (Т.Калініченко), психолого-педагогічний супровід підготовки учнівської молоді до виконання військового обов'язку (Б.Мисак), методичний супровід соціалізації особистості в дошкільному дитинстві (І.Рогальська-Яблонська), психолого-педагогічний супровід духовного розвитку дітей і молоді (Е.Помиткін), психолого-педагогічний супровід адаптації іноземних студентів до навчання у вищих медичних навчальних закладах України (Д.Порох), соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням (Н.Пастух).

Зазначимо, що супровід часто визначається науковцями як умова забезпечення ефективності певного процесу: методичний супровід процесу формування

дослідницьких умінь (А.Нізовцев), супровід етапів технології виховання національної гідності у студентської молоді (В.Одарченко), соціально-педагогічний супровід як умова соціального захисту бездоглядних дітей у притулках (Л.Кальченко).

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті полягають у виявленні змісту педагогічного супроводу дітей-сиріт, розкритті його особливостей.

Виклад основного матеріалу статті. Парадигма супроводу у сучасній науці та практиці набуває все більшої популярності. Її концепція як один із напрямів надання допомоги дітям почала розроблятися у середині 90-х рр. XX ст., коли спостерігався сплеск уваги до проблеми гуманізації освіти, центрованої на розвитку особистості дитини. Як зазначає М.Іваненко, причиною звернення до проблеми педагогічного супроводу соціально-особистісного розвитку слугував відхід педагогіки формування до педагогіки збагачення можливостей дитини, забезпеченню умов її саморозвитку [3].

Вперше поняття «супровід» з'явилося у 1993 р. у книзі «Психологічний супровід природного розвитку маленьких дітей» (Г.Бардієр, І.Ромазан та Т.Черединої) у значенні допомоги у реалізації самостійного вибору дитиною свого життєвого шляху.

Спочатку питання супроводу розроблялися для освітнього процесу, зокрема для середньої школи педагогами-гуманістами, які плановірно на практиці почали втілювати ідею поділу освітнього процесу на процес навчання та процес супроводу. Під супроводом розуміли у першу чергу процес успішної соціалізації особистості. Сенса супроводу полягав у тому, щоб зусиллями науковців і практиків створити особливу культуру підтримки та допомоги дитині у навчально-виховному процесі. Згодом виникає ранній супровід, супровід розвитку в загальноосвітній школі, цільовий супровід «груп ризику», супровід в спеціальній освіті, супровід обдарованих дітей, що стали елементами однієї системи, гарантми права дітей на повноцінний розвиток.

Автором концепції супроводу як нової технології в освіті та вихованні вважається О.Козакова. Дослідниця виділила джерела її створення:

- досвід комплексної допомоги та підтримки дітей в системі спеціальної освіти;
- досвід функціонування спеціалізованих служб, що забезпечують різноманітну психолого-педагогічну медико-соціальну підтримку дітей та їхніх батьків;
- багаторічна робота психолого-медико-педагогічних консультацій та комісій для дітей з проблемами розвитку;
- розробка координаційних, науково-методичних та експертних рад, що забезпечують розвиток освітніх закладів;
- дослідження наукових центрів вишів;
- реалізація міжнародних програм зі створення системи супроводу учнів;
- дослідно-експериментальна та інноваційна робота різноманітних груп педагогів, психологів, соціальних педагогів.

Авторка розглядала супровід як про мультидисциплінарний метод, що забезпечується єдністю зусиль педагогів, психологів, соціальних та медичних працівників і полягає у формування ними орієнтаційного поля розвитку, у якому відповідальність за дії несе сам суб'єкт розвитку [4].

Етимологічно поняття «супровід» близьке до таких понять, як «сприяння», «спільне пересування» і передбачає допомогу одній людині іншій у подоланні труднощів. У тлумачному словнику С.Ожегова зазначено, що «супроводжувати – значить йти, йхати разом з кимось у якості супутника чи провідника» [7, с.611]. Словник В.Даля трактує супровід як діяльність за дієсловом «супроводжувати», тобто проводити, йти разом, слідувати. У великому тлумачному словнику української мови «супровід» позначається як дія за значенням супроводжувати, супроводити; у супроводі когось – разом з кимось, у чиему товаристві, в оточенні когось, під охороною, конвоєм [2, с.1217]. У зв'язку з цим Л.Алексеева під супроводом у загальному значенні вбачає зустріч двох людей та спільне проходження спільного відрізка шляху. Відповідно супроводжувати – значить проходити з кимось частину його шляху у якості супутника чи провідника [1, с.119].

У процесі супроводу можна виділити три основні компоненти – подорожній, супроводжуючий та шлях, який вони проходить разом. Звернемо увагу на останній компонент «шлях», що у слов'янській культурі має символічне значення, оскільки у його семантиці присутні такі смисли, як життєвий шлях, духовний шлях. Це надає поняттю «супровід» духовного відтінку і передбачає підтримку сім'ї та особистості у переломні, кризові періоди життя. У ньому закладені ідеї проходження спільного шляху у просторі і часі; зв'язків стосунків, певної взаємодії між учасниками, характер якої змінюється на різних етапах; зміни функцій соціального педагога на різних етапах шляху; спільних дій та активності обох сторін взаємодії; захисту від небезпеки та допомоги, яку надає той, хто супроводжує.

І.Ліпський [6] розглядає педагогічний супровід як сумісні дії (система, процес, вид діяльності) людей по відношенню один до одного у їхньому соціальному середовищі, що здійснюються ними у часі, просторі та відповідно до їхніх соціальних ролей.

Дослідник визначає комплексний характер проблеми супроводу, що обумовлює її рівневий підхід – «загальне – окреме – одиничне». На рівні загального педагогічний супровід є циклічним безпосереднім і опосередкованим впливом людей одне на одного в умовах соціуму з метою гармонізації стосунків між індивідами та соціумом у певному часовому та просторовому вимірі. Він вважає, що порушення функції супроводу одними людьми щодо інших майже завжди стає причиною «соціальних девіантів» – соціальних сиріт (бездоглядних і безпритульних дітей), бездомних людей і бродяг.

На рівні «загального» супровід розвитку людини є соціальною взаємодією з оточуючими людьми, функціями впливу яких є розвиток цієї людини на життєвому шляху, у різних особистісних та соціальних ситуаціях. Такий супровід може мати різноманітний характер, що у кожному конкретному випадку визначається категорією «окреме». Підтвердженням цього є наявність у науковій літературі та практичній діяльності понять «медичний супровід», «психологічний супровід», «науковий супровід», «фінансовий супровід», «соціально-педагогічний супровід». На рівні окремого підходу одним із таких видів супроводу стає педагогічний супровід, що наділений рисами соціальної взаємодії, проте має і свою специфіку. Вона полягає у педагогічному характері супроводу, метою якого стає цілеспрямований розвиток особистості, яку супроводжують, що здійснюється за допомогою спеціальних педагогічних

систем (освіти, просвіти, виховання, навчання, підготовки) в їхньому інституційному оформленні [6]. При цьому існують конкретні соціальні ролі, які щодо дитини проявляються як ролі «батьків», «наставників», «керівників», «вчителів», «вихователів» та ін.

Окрім того, педагогічний супровід визначається як тип педагогічної діяльності, сутність якого полягає як у превентивному процесі навчання дитини самостійно планувати свій життєвий шлях та індивідуальний освітній маршрут, організовувати життєдіяльність, вирішувати проблемні ситуації, так і в перманентній готовності адекватно реагувати на ситуації емоційного дискомфорту. Виходячи з цього, педагогічний супровід передбачає діагностування, консультування, корекцію, системний аналіз проблемних ситуацій, програмування та планування діяльності, що спрямовані на вирішення та самоорганізацію всіх суб'єктів соціально-виховного середовища, координацію всіх цих функцій.

У понятійно-категоріальному апараті соціальної педагогіки наявна дефініція «соціальний супровід». Її використання обумовлене визначенням і обґрунтуванням у нормативно-правових документах. Уперше термін «соціальний супровід» було запроваджено у 1998 р. у ході проведення експерименту зі створення інституту прийомної сім'ї, а нормативно-правовим актом, у якому він визначений, був Законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р.). З 2001 р. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про розвиток центрів соціальних служб для молоді» на ці організації було покладено функції соціального супроводу. Відповідними положеннями про прийомну сім'ю та дитячий будинок сімейного типу 2002 р. було закріплено обов'язковість здійснення такої діяльності. Того ж року було затверджено програму «Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей», у якій визначено функції соціальних працівників [8].

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначає соціальний супровід як роботу, спрямовану на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу (ст.1). Соціальний супровід здійснюється стосовно дітей, які перебувають на вихованні у сім'ях опікунів, піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також щодо осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Завдання соціального супроводу – сприяти адаптації дитини в новій сім'ї, створенню психологічного клімату в сім'ї, умов розвитку дітей з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини, забезпеченню оптимальних умов життя дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та особи із їх числа та захисту їх прав (ст. 15).

Його також характеризують як діяльність соціального працівника (або групи соціальних працівників), що спрямована на створення необхідних соціально-психологічних умов розвитку прийомних дітей та дітей-вихованців у прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу (Г.Бевз, А.Капська, Н.Комарова). Отже, обґрунтування технології соціального супроводу йде у контексті соціально-педагогічної діяльності, що спрямована на дітей-сиріт вихованців прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

Наразі розробкою проблеми соціального супроводу різних категорій клієнтів займаються А.Капська та І.Пеша [5], причому автори окреслюють досить широкий об'єкт соціального супроводу. Так, провівши аналіз методологічних та технологічних підходів, вони прийшли висновку, що соціальний супровід – це вид соціальної роботи з особою та сім'єю, які опинилися в складних життєвих обставинах, наслідки яких вони не можуть подолати самостійно, що передбачає надання комплексної індивідуальної соціальної допомоги. При цьому завданнями соціального супроводу дослідниці називають створення умов для самостійного розв'язання та подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення соціального статусу сім'ї або особи.

Вивчення практики соціально-педагогічної роботи у сфері допомоги дітям-сиротам показало, що нині активно обговорюються і впроваджуються недержавними організаціями заходи щодо постінтернатного супроводу дитини-сироти. Загалом погоджуючись із важливістю постінтернатного супроводу, вважаємо, що його слід розглядати не як окрему, а як наступну ланку у супроводі дитини-сироти. Відповідно супровід має починатися задовго до випуску дитини зі школи-інтернату, на нашу думку, з моменту її потрапляння в інституційну систему опіки знедолених дітей.

Висновки. Таким чином, поняття «супровід» носить комплексний характер і використовується для окреслення процесу взаємодії та надання допомоги, по-перше, у навчально-виховному процесі учневі та, по-друге, клієнтові соціальної служби, який перебуває у складних життєвих обставинах.

Вивчення науково-педагогічних розвідок показало, що супровід визначається як:

- один із видів соціального патронажу як цілісної комплексної системи соціальної підтримки та психологічної допомоги, що реалізується у межах діяльності соціально-психологічних служб;
- комплексна технологія, що має на меті створення умов для відновлення потенціалу розвитку та саморозвитку сім'ї та особистості, ефективного виконання своїх функцій;
- процес особливого типу взаємовідносин між супроводжувачем та особами, які потребують допомоги та підтримки (Л.Алексеева);
- мультидисциплінарний метод, що забезпечується єдністю зусиль педагогів, психологів, соціальних та медичних працівників (В.Пахальян);
- вид соціальної роботи, що базується на комплексному індивідуальному підході й використовує різні методи та форми соціальної роботи залежно від індивідуальних потреб і проблем клієнта, з урахуванням наявних ресурсів та сильних сторін;
- створення умов для прийняття суб'єктом рішень у ситуації вибору (С.Романова, П.Ігнатова);
- процес взаємопов'язаної діяльності всіх суб'єктів певної сфери (Г.Симонова).

Аналіз наукової літератури дав змогу авторові визначити педагогічний супровід у соціально-педагогічній роботі з дітьми-сиротами, по-перше, як цілісну систему соціальної допомоги та підтримки, що здійснюється в рамках діяльності психологічних служб загальноосвітніх закладів для дітей-сиріт і забезпечує функціонування відповідного соціально-виховного середовища; по-друге, як технологію, сутністю якої є створення умов для розробки та

оптимальної реалізації траєкторії соціального розвитку кожної конкретної дитини; по-третє, процес взаємодії між соціальним педагогом та знедоленою дитиною. Перспективи подальших досліджень вбачаються у теоретичному обґрунтуванні та реалізації моделі педагогічного супроводу дітей-сиріт у соціально-виховному середовищі закладів державних опіки.

Література:

1. *Адресный социальный патронаж семьи и детей: научно-методическое пособие* / [под. ред. Л.С.Алексеевой]. – М.: Государственный НИИ семьи и воспитания, 2000. – 160 с.
2. *Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В.И. Даль. – М.: Русский язык, 1978. – Т.4. – 699 с.*
3. *Иваненко М.А. Педагогическое сопровождение социально-личностного развития ребёнка в период детства: автореф. дисс. канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теория и методика дошкольного образования» / М.А.Иваненко. – Екатеринбург, 2005. – 22 с.*
4. *Казакова Е.И. Система комплексного сопровождения ребёнка: от концепции к практике / Е.И. Казакова // Психолого-педагогические подходы к воспитанию: [материалы Всерос. науч.-практ. конф.]. – СПб., 1998. – С.15-20.*
5. *Капська А.Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей: [навч. посіб.] / А.Й. Капська, І.В. Пеша. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 232 с.*
6. *Липский И.А. Педагогическое сопровождение развития личности: теоретические основания [Электронный ресурс] / И.А.Липский. – Режим доступа: <http://www.hotel-olimp.ru/page/Statii/Soprov.htm>*
7. *Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И.Ожегов: [ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю.Шведова]. – [20-е изд.]. – М.: Рус. яз., 1988. – 750 с.*
8. *Ченбай І.В. Становлення і розвиток в Україні сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (40-і роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ченбай Інна Володимирівна. – Черкаси, 2010. – 261 с.*

References:

1. *Adresnyy sotsyal'nyy patronazh sem'y u detey: nauchno-metodycheskoe posobyе* / [pod. red. L.S.Alekseevoy]. – M.: Hosudarstvennyy NYY sem'y u vospytanyya, 2000. – 160 s.
2. *Dal' V.Y. Tolkovyy slovar' zhyvoho velykorusskoho yazyka: v 4 t. / V.Y. Dal'. – M.: Russkyy yazyk, 1978. – T.4. – 699 s.*
3. *Yvanenko M.A. Pedagogicheskoye soprovozhdenye sotsyal'no-lychnostnoho razvytyya rebenka v peryod det-stva: atoref. dyss. kand. ped. nauk : spets. 13.00.07 «Teoryya u metodyka doshkol'noho obrazovanyya» / M.A.Yvanenko. – Ekaterynburh, 2005. – 22 s.*
4. *Kazakova E.Y. Systema kompleksnoho soprovodzhennyya rebenka: ot kontseptsyy k praktyke / E.Y. Kazakova // Psykholoho-pedahohycheskye podkhody k vospytanyyu: [materyaly Vseros. nauch.-prakt. konf.]. – SPb., 1998. – S.15-20.*
5. *Kaps'ka A.Y. Sotsial'nyy suprovod riznykh katehoriy simey ta ditey: [navch. posib.] / A.Y. Kaps'ka, I.V. Pyesha. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2012. – 232 s.*
6. *Lypskyu Y.A. Pedagogicheskoye soprovodzhdenye razvytyya lychnosty: teoreticheskye osnovanyya [Elektronnyy resurs] / Y.A.Lypskyu. – Rezhym dostupa: <http://www.hotel-olimp.ru/page/Statii/Soprov.htm>*
7. *Ozhehov S.Y. Slovar' rus'koho yazyka / S.Y.Ozhehov: [red. chl.-korr. AN SSSR N.Yu.Shvedova]. – [20-e yzd.]. – M.: Rus. yaz., 1988. – 750 s.*